

ESKİ TÜRKÇEDE EŞMERKEZLİ BİRLEŞİK SÖZCÜK YAPILARI

İsa SARI*

ÖZET

Birleştirme, birden fazla sözlüksel unsurun çeşitli anlamsal ilişkilerle bir arada kullanılması yoluyla kavramları karşılayan işlek bir sözcük oluşturma yöntemidir. Birleştirme sonucu oluşan yapılarda genel anlamı yöneten 'baş öge' birleşimin içinde veya dışında ortaya çıkabilir. Ayrıca bir birleşikte genel yapıyı bütünleyici iki anlamsal baş yer olabilir ve bu başlar birleşimin anlamına eşit oranda katkı sağlayabilir. Bu tür yapılar modern dil çalışmalarında daha çok *coordinate compound* (eşmerkezli birleşik) terimi etrafında ele alınmaktadır ve Türkçenin ilk yazılı metinleri durumundaki Orhon Yazıtlarından itibaren pek çok eserde sınırlı olarak da olsa bulunmaktadır. Bugüne dek daha çok ikilemeler arasında değerlendirilen *yir sub* 'yer su; ülke, yurt', *iş küç* 'iş güç; uğraş', *ög kang* 'anne baba; ebeveyn' gibi yapılar, esasında kendilerini oluşturan unsurlardan daha genel içerikli kavramları karşılamaları dolayısıyla eşmerkezli birleşikler olarak ele alınmalıdır. Zira yapıyı oluşturan ögeler (=A ve B), anlamsal içeriğe daha çok [hem A hem B] ve [A, B ve daha fazlası/ve benzeri] şeklinde etki etmektedir. Bu çalışmada, sözlüksel anlam taşıyan ikilemeler yoluyla oluşan ilgili birleşik yapıları *eşmerkezli birleşik* terimi etrafında değerlendirilecek ve Eski Türkçede yer alan, ad sınıfından çıktılar oluşturarak ikilemeler ile tam birleşikler arasında bir ara kategori oluşturan örnekler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, birleştirme, eşmerkezli birleşikler, kavram karşılama

COORDINATE COMPOUNDS IN OLD TURKIC

ABSTRACT

Compounding is a type of word-formation in which two or more lexical items concatenated via various semantic relations. The 'head' element which manages the semantics of the construction, might be placed inside or outside the compound. Besides, there may be two different complementary heads contributing equal weight the general semantics of the construction. Such constructions are termed *coordinate compounds* in modern linguistics and there are measurable examples of such type of compounding beginning from the Orkhon Inscriptions in Turkic. Formations like *yir sub* 'land water; country, homeland', *iş küç* 'work difficulty; occupation', *ög kang* 'mother father; parents' are considered reduplications up to the present. They, however, should be treated under the term *coordinate compounding*, because of the fact that individual items in those

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, isasari@hitit.edu.tr

compounds correspond to more general semantics. Constituents of such constructions (=A and B) affect the overall semantics over the formulas like [both A and B] and [A, B and more/and so on]. In the present study, compounds constituted nouns via reduplications that convey lexical meanings will be evaluated under the term *coordinate compound* and examples constituting an intermediate stage between reduplications and bare compounds will be investigated.

Keywords: Old Turkic, compounding, coordinate compounding, concept naming

Giriş

Türkçenin tarihî ve modern bütün varyantlarında, ilk yazılı metinlerden bu yana işlek bir şekilde kullanılan sözcük oluşturma ve kavram karşılama mekanizmalarından biri de birleştirmedir. En genel yönüyle iki veya daha fazla sözlüksel unsurun bir arada kullanılıp yeni veya farklı bir kavramı karşılması işlevine sahip olan bu mekanizma, çok unsurlu, ancak tek odak anlamlı sözcüklerin, diğer bir ifadeyle birleşiklerin oluşmasını ve sözcükte kodlanmasını sağlar. Çeşitli sözcük sınıflarından unsurların bir arada kullanılmasıyla biçimlendirilen (örn. FİİL+FİİL *gelgit*, AD+AD *kahverengi*, SIFAT+AD *açık göz*), sonucu yine farklı sözcük sınıflarına dâhil edilebilen (örn. *kapkaç* FİİL+FİİL=AD) birleşik sözcükler, yapısal ve anlamsal özellikleri bakımından da çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır.

İki veya daha fazla sözlüksel unsurdan oluşan yapıların sözdizimsel öbekler olarak mı yoksa birleşikler olarak ele alınacağı konusu, sözcük yapımı esasları açısından önem arz etmektedir. Bu hususta, sözdizimsel düzeyde oluşturulup kullanılan öbekler ile birleşik sözcükler anlamsal açıdan ayrılabilirliği gibi vurgu özellikleri bakımından da farklılaşabilir (krş. *a'çık göz* ve *açık göz*; Korkmaz 2009: 137). Örneğin *yer altı* kullanımı (yazım hususiyetleri göz önünde bulundurulmadığında) hem 'yerin altı' hem de 'gizli ve yasa dışı' anlamlarını sağlayabilir. Bu kullanımlardan ilki anlamsal açıdan şeffaflık taşır ve öbek vurgusuna sahiptir. Dolayısıyla sözdizimsel öbek işlevindedir. Ancak anlamsal şeffaflığın bulunmadığı ve sözcük vurgusunun gerçekleştiği ikinci durumda, yapı farklı bir kavramı karşılar hâle gelmiştir ve yeni bir sözlükbirim olarak değerlendirilmelidir. Bunun yanı sıra, Türkçede anlamca farklılaşmış, diğer bir ifadeyle, genel anlamı unsurlarının ayrı ayrı anlamlarından oluşmayan birleşik sözcükleri bitişik yazma eğilimi gözlemlenmektedir. Bu bakımdan vurgunun yanı sıra çoğu durumda yazım özellikleri de, birleşik sözcüklerin anlamsal şeffaflık derecelerini göstermeleri ve sözlükselleşme seviyelerine işaret etmeleri bakımından önemlidir. İlgili örnekte de ayrı ve bitişik yazımlar Türkçe Sözlük'te (Türkçe Sözlük 2011) ayrı ayrı tanımlanmış ve farklı madde başları altında verilmiştir.

Türkçede birleşik sözcükler, sadece çekimlenmemiş sözcükbirimlerden değil, çekimlenmiş sözcükbiçimlerden de oluşabilir. Bu bağlamda, birleşik sözcüklerin bünyesinde kalıplaşmış olarak çokluk işaretleyicisi, durum işaretleyicileri, adlaştırmacılar,

olumsuzluk/görünüm işaretleyicileri yer alabilir veya bağımlı unsurlar birleştirilebilir (Göksel 2009: 214-215). Birleşik sözcükler, sözlüksel olarak bütünlük arz ettikleri için genellikle unsurları arasına başka ögeler kabul etmezler veya bunların ögelerinin yeniden düzenlenmeleri/biçimlendirilmeleri mümkün değildir. Örneğin bir su altı askerî araç türünü ifade eden *denizaltı* birleşigi anlamsal, bürünsel ve sözdizimsel bakımdan sözlüksel bütünlük (lexical integrity) içerisinde. Bu birleşik, sözdizimi içerisinde kullanıldığında hiçbir değişikliğe uğramadan bağlam içerisinde yer alır ve kendisine getirilen ekler bütünlüğünü bozamaz. Ancak unsurlarının herhangi bir şekilde, farklı işaretleyicilerle yeniden biçimlendirilmesi bu bütünlüğü bozacak ve yapının bir sözdizimsel öbek statüsüne geçmesine sebep olacaktır: **denizinaltı* veya **denizaltıları* gibi. Buna karşın sözlüksel bütünlük durumu bazı birleşik yapılarında tutarlı değildir. Örneğin *tavukgöğsü* birleşigi, iyelik işaretleyicileriyle veya çokluk işaretleyicisiyle çekimlendiği zaman sondaki -(s)I ögesi yeniden düzenlenir ve *tavukgöğsüm*, *tavukgöğsün*, *tavukgöğüsleri* gibi biçimlendirmelere girer. Bu durum her ne kadar birleşiklerin anlamca farklılaşmaları ve özelleşmeleri esasına dayansa da, ileri derecede sözlükselleşme, kalıplaşma ve sesbilgisel değişimlerle de ilgilidir. Örneğin *kahvaltı* birleşigi gerek anlam gerek ses açısından ileri derece değişime ve farklılaşmaya uğramış, bünyesindeki özgün üçüncü şahıs iyelik işaretleyicisi (~tamlama işaretleyicisi) donuklaşmıştır. Bu yapı, çekime girdiğinde dahi bütün düzeylerdeki bütünlüğünü korumaktadır.

1. Birleşik Türleri ve Eşmerkezli Birleşikler

Geleneksel ve modern dilbilim çalışmalarında birleşikler pek çok farklı ölçüte göre sınıflandırılmıştır. Bu konuda anlam (birleşigi oluşturan unsurların anlamlarını koruyup korumamaları), yapı (-(s)X işaretleyicisini taşıyıp taşıyamama ya da birleşigi oluşturan tamlamaların türü), kaynak unsurlar (birleşigi oluşturan unsurların sözcük kategorileri) bürün (vurgusal özellikler), yazım (ayrı veya bitişik yazım), ortaya çıkan birleşigin sözcük kategorisi gibi farklı hususlar belirleyici olmaktadır (bk. Bauer 2001; ten Hacken 2017; ayrıca güncel bir sınıflandırma denemesi için bk. Scalise ve Bisetto 2009). Birleşiklerin sınıflandırılmasıyla ilgili olarak yapılan güncel çalışmalar ise daha çok anlamsal yönetici unsur, yani *baş* öge ve diğer ögelerin bu öge ile ilişkileri üzerine dayandırılmaktadır (Türkçedeki birleşiklerin ilgili açıdan sınıflandırılmasıyla ilgili olarak için bk. Sarı 2016). Baş öge, birleşigin anlamına birincil derecede katkı sağlayan ve anlamsal içeriği yöneten unsurdur. Sözcük gruplarından cümleye değin tüm öbek yapılarında merkezde yönetici görevinde olan baş unsur bulunur (Hirik 2017). Örneğin *kol saati* birleşiginde baş unsur *saat*'tir ve *kol* ögesi *saat*'in bir 'tür belirleyicisi', diğer bir ifadeyle niteleyicisidir. Türkçede baş öge genellikle sağda bulunur, ancak isnat öbeği yapısındaki bazı birleşik sözcüklerde başın solda bulunması da yaygındır: *başbozuk* vb. Sınırlandırma, tanımlama, düzenleme işlevleri de yine baş öge üzerindedir. Baş öge,

birleşğin sözdizimsel rollerinin belirlenmesinde de birinci derecede etkilidir. Başın bir fiil olması durumunda birleşik sözcük fiil özellikleri gösterecek ve sözdiziminde de bir fiil olarak işlev görecektir, ad olması durumundaysa sözdizimsel rolleri ona göre belirlenecektir. Ancak işlev değişimi durumlarında (örneğin *tut + kal > tutkal*) sözdizimsel roller de değişiklik gösterecek ve nihai sözcük kategorisi özellikleri (burada ad) belirleyici olacaktır.

Birleşiklerde belirgin bir başın bulunup bulunmaması veya birden fazla başın yer alması da birleşğin anlamsal içeriği doğrudan etkileyen bir husustur. Bu bağlamda, anlamsal başın birleşik yapısı içerisinde yer alması durumunda *içmerkezli* (endocentric), dışında yer alması durumunda ise *dışmerkezli* (exocentric) birleşikler ortaya çıkar. Örneğin *yazarkasa* birleşğinde anlamsal baş, *kasa*'dır ve *yazar*, onun bir türünü ifade etmektedir. Dolayısıyla baş öge yapının içerisinde belirgin olarak yer almaktadır. Buna karşın *karaborsa* birleşğinde belirgin bir anlamsal baş yer almamaktadır ve yapının anlamı, kendisi oluşturan unsurların ayrı ayrı anlamlarından bulunamaz. Dolayısıyla *kara*, bir *borsa* türünü belirtmez, diğer bir ifadeyle, *kara* hiçbir yönüyle *borsa*'nın niteleyicisi veya tanımlayıcısı değildir. Bu bakımdan anlamsal açıdan belirgin bir baş öge yer almaz ve bu yapı dışmerkezli birleşiklerin bir örneğidir. Bu tür birleşiklerde daha çok metaforik anlamsal ilişkiler ve göndermeler ön plandadır.

Yukarıda değinilen iki temel birleşik türünün yanı sıra, aynı yapı içerisinde birden fazla anlamsal baş barındıran birleşikler de mevcuttur. Bu tür birleşikler *eşmerkezli* (coordinate) birleşikler olarak tanımlanır ve tipolojik açıdan oldukça çeşitlidir (Olsen 2001; Wälchli 2005; Arcodia vd. 2010: 177). Eşmerkezli bir birleşik oluşturulan sözlüksel unsurlar genel anlama eşit derecede katkı sağlar ve unsurlardan biri bir diğerinin niteleyicisi, tanımlayıcısı veya sınırlandırıcısı değildir. Dışmerkezli birleşiklerin aksine anlamsal baş çoğunlukla yapının içindedir ve birden fazladır. Örneğin *okuryazar* birleşik *okur* ve *yazar* olmak üzere iki farklı sözlükbirimden meydana gelmektedir ve bu birleşğin genel anlamsal içeriği her iki unsurun da toplam anlama eşit derece katkı sağlamasıyla oluşur.¹ Aynı şekilde *park yatak* veya *taksi dolmuş* oluşumları da eşmerkezli birleşikler arasında değerlendirilmelidir. Zira [hem *A* hem *B*] veya [*A* ama aynı zamanda *B*; *A*, *B* ve daha fazlası] gibi anlamsal formüleştirmelerle çözümlenebilecek bu birleşik sözcük yapılarında unsurlar genel anlamı tümmektedir. Bir *okuryazar* hem [okuma] hem de [yazma] eylemlerini yapmaktadır. Benzer olarak *park yatak* hem [park] hem de [yatak]tır ve konseptin işlev(ler)ini yönüyle bir benzetim ilgisine de kurulmuştur. Buna karşın, *ana baba* 'ebeveyn' gibi bir eşmerkezli birleşikte anlamsal baş(lar) birleşğin dışında

¹ Bu örnekte, anlamsal başın dışarıda olduğu da varsayılabilir. Zira *okuryazar* bir [insan]a göndermede bulunmaktadır ve [insan] anlamını sağlayan unsur yapı içerisinde yer almaz. Ancak çoğu dışmerkezli birleşğin aksine burada metaforik bir kullanım söz konusu değildir. Dolayısıyla anlamsal baş dışta olsa dahi, her iki unsurun sözlükselleşmiş olarak yapıyı bütünlemesi gözlemlenir. Ancak ilgili sınıflamalarda eşmerkezli birleşikler de *dışmerkezli* ve *eşmerkezli* olarak ayırt edilebilmektedir (bk. Scalise ve Bisetto 2009).

oluşabilir. Diğer bir ifadeyle, *ana baba* [hem ana hem baba] değildir ve burada, yukarıda verilen formülleştirmeler geçerli olmaz. Anlamsal içerik, her iki unsurun da ötesine taşınarak farklılaşır. Bu noktada eşmerkezli birleşikleri de iki farklı kategori altında ele almak yerinde olacaktır: a) açık eşmerkezli birleşikler b) örtük eşmerkezli birleşikler. Açık eşmerkezli birleşiklerde unsurların genel anlamsal içeriğe katkısı eşit orandadır ve toplam anlam unsurlarla birdir. Yukarıdaki ilgili örnekler ek olarak *oyuncu yönetmen* veya *uçak ambulans* gibi yapılar, açık eşmerkezli birleşiklere nitelikli örnekler olarak gösterilebilir. Buna karşın örtük eşmerkezli birleşiklerde anlam iki unsurun da dışında oluşur. Örneğin *gelgit* yapısı örtük bir kullanım örneği teşkil ederek genel anlamı her iki unsurun da dışında oluşturur ve -her ne kadar içerisinde barındırsa da- [hem gelme hem gitme] gibi bir formülleştirmeyi aşarak bir doğa olayının adını karşılayarak terim olarak kullanılan 'metcezir' anlamını sağlar.

Eşmerkezli birleşiklerin birden fazla anlamsal baş taşıdığı genel olarak kabul görmektedir (Fabb 1998: 66-67; Scalise and Guevara 2006: 191; Kageyama 2010), ancak bu tür birleşiklerin belirgin bir anlamsal başa sahip olmadığını savunanlar da mevcuttur (Booij 2005: 80; ten Hacken 2000: 359). Bu hususta, açık ve örtük eşmerkezli birleşikler ayrı ayrı değerlendirilmeli ve anlamsal baş buna göre ele alınmalıdır. Bundan hareketle, açık eşmerkezli birleşiklerin iki veya daha fazla başa sahip olduğunu belirtmek mümkünken, örtük eşmerkezli birleşiklerde -en azından yüzey yapıda- belirgin bir baştan söz edilemez.

2. İkileme ve Eşmerkezli Birleştirme

Eşmerkezli birleşikler Türk filolojisinde bir birleştirme kategorisi olarak tanımlanmış ve ayırt edilmiş değildir. Buna rağmen, bazı araştırmacılar birtakım ikilemelerin veya ikileme görünümündeki yapıların eşmerkezli birleşiklerin sahip olduğu, farklı bir anlamsal eğilim taşıdığına işaret etmişlerdir. Bu hususta Sertkaya (1986: 265), Avrupa dillerinde *Hendiadyoin*'in "iki ayrı kelimenin bir kelime gibi tek mânâ ifade etmesi" durumundan bahseder ve buna Türkçeden *ög kang* 'ana baba; ebeveyn' antonimi örnek verir. Öte yandan Banguoğlu (2011: 294) "Birleşenler kendi anlamlarını yeni bir kavram yaratmak için eşit değerde ortaya koymuş olabilir[ir]." diyerek *az çok* 'ikisi ortası' örneğini verir. Esasında bu tanımlama ve örnekle Banguoğlu'nun eşmerkezli birleşiklere göndermede bulunduğu belirtilebilir. Bunun yanı sıra, *ikileme* kapsamında değerlendirilen bazı yapıların da esas itibarıyla eşmerkezli birleşikler olduğunu savunmak mümkündür. Bu hususta Foy (1889), *ana baba* 'ebeveyn' örneğini vererek, bu ikilemenin tek bir kavrama işaret ettiğini hatırlatır, ancak bu yapıyı ve benzerleri *hendiadyoin* terimi ile ilişkilendirir.

Hatiboğlu, Türkçedeki ikilemeleri ele aldığı çalışmasında *alışveriş* sözcüğünü bir ikileme olarak verir (1981: 17, 52). Ancak anlamsal ve yapısal özellikleri dolayısıyla, üstelik yeni bir kavramı karşılama işleviyle bu oluşum bir eşmerkezli birleşik olarak değerlendirilmelidir. Zira yapı, [hem alış hem veriş] şeklinde bir anlamsal çözümlemeye

izin vermekte ve bir kavrama, olguya göndermede bulunarak tanımlamaktadır. Bu hususta Çürük, Türkçede birleşik adlar üzerine hazırladığı çalışmasının *sıralı/şifitsel birleşikler* başlığında (2017: 116-117) ikilemelerin sözcük türetme yolları arasında ayrıca ele alınmaması, birleşik sözcüklerin alt başlığı olan sıralı birleşiklerin içinde incelenmesi gerektiğini belirtir. Dolayısıyla, gerek Türkçenin tarihî metinlerinde gerek eşzamanlı yaklaşımla tespit edilen verilerde ikileme olarak değerlendirilen bağımsız ve özgün anlamlı, bir kavrama göndermede bulunan ve kavramları tek başlarına karşılayabilen yapılara bu açıdan yaklaşmak, ilgili oluşumları eşmerkezli birleşikler olarak ele almak yerinde olacaktır.

Birleşik sözcükler, farklı öbek yapılarla ortaya çıkabilmektedir: ad tamlaması (belirtili veya belirtisiz), sıfat tamlaması, isnat öbeği, ikileme vs. (Gökdağ 2009; Korkmaz 2009: 139-145). Esasında ilgili öbek yapılar sözdizimi içerisinde farklı düzeylerde kullanım alanı bulabilirler ve sözdizimsel bir öbek gibi davranıp tamlayan/tamlanan ilişkisi içerisinde yer alabilir, işlevsel görünüm sunabilir veya tam aksine sözlüksel görünüm arz edip özgün ve otonom birleşikler olarak kullanılabilirler. İkilemeler söz konusu olduğunda bu durum daha da belirgindir. Zira ikilemeler temel olarak dilbilgisel/sözdizimsel bir işlev taşıyabilirler. Ancak bir varlığın, kavramın veya olgunun adı olmaları durumunda zihinsel sözvarlığında/sözlüklerde kodlanarak sözlükselleşirler ve artık dilbilgisel/sözdizimsel işlevden çok sözlüksel anlam bildirirler. Dolayısıyla ikilemeleri a) işlevsel/görevli b) sözlüksel/anlamlı olmak üzere iki temel kategori altında değerlendirmek gerekir. Örneğin *yavaş yavaş* veya *er geç* ikilemeleri sözdizimi içerisinde bir zarf olarak işlev görürler ve bu yönüyle işlevsel/görevli kullanım sergilerler. Aynı şekilde *irili ufaklı* ikilemesi de bir sıfat işlevindedir ve bir adın tanımlayıcısı olarak kullanılır. Öte yandan *ar namus* 'ahlak, iffet' veya *mal mülk* 'mal varlığı' gibi ikilemeler işlevsel/görevli bir kullanım alanına sahip olmayıp ilgili kavramları genelleştiren, genel yönleriyle gösteren sözlüksel unsurlar olarak sözvarlığında kodlanmışlardır ve birleşik sözcükler kapsamında tanımlanmalıdırlar.² Ancak genel olarak birleşiklerdeki sözlüksel bütünlük özellikleri, ikileme yoluyla oluşan bazı birleşik yapılarında bulunmayabilir. Bu hususta, örneğin *mal mülk* gibi bir ikileme yapısındaki birleşik sözcük, öğeleri arasına unsur kabul etmektedir (*malını mülkünü*, ancak *mal mülkünü* kullanımları da mevcuttur) ve bu açıdan da tam bir birleşik gibi davranmaz. Diğer bir ifadeyle, bu tür yapılar işlevsel ikileme düzeyini aşıp belli dereceye kadar sözlükselleşerek bir kavramın/olgunun adı olabilirler, ancak -sözlüklerde yer alsalar dahi- tamamen sözlükselleşip sözlüksel bütünlük içerisinde bulunmayabilirler. Ayrıca, özellikle Eski Türkçedeki ilgili yapıların

² İkilemelerle ilgili olarak yapılan genel nitelikteki çalışmalarda işlevsel/sözlüksel ayırımından ziyade daha çok yapısal, kategorik veya kökenle ilgili ayrımların yapıldığı görülür (bk. Çağatay 1940; Tuna 1948; Hatiboğlu 1981; Şen 2002; Can 2010; genel bir liste için bk. Böler 2011, dipnot 2). İkilemelerin bağlam içerisindeki işlevleriyle ve görevleriyle ilgili olarak, ayrıca dilbilgisel/sözlüksel ayrımı noktasında genel ve kapsayıcı bir sınıflandırma yapılmış değildir.

unsurları yakın veya eş anlamlı başka unsurlarla yer değiştirebilir (*asıg tusu ~ asıg edgü ~ asıg mengi*), unsurlar kendi arasında sıra değişimi gösterebilir (*ayıg tsuy ~ tsuy ayıg*) veya farklı benzer/eş anlamlı unsurlarla genişletilebilir (*agrıg ig ~ ig kem agrıg*, konuyla ilgili olarak bk. Yıldız 2012). Dolayısıyla tam sözlükselleşmeyi sağlamamış ilgili ikilemelerle kurulan ve anlamsal açıdan eşmerkezli birleşiklere yaklaşan bu gibi yapılar bir ara aşama/kategori olarak tasarlanabilir. Ancak Adamović'e göre bu tür birleşiklerde (Kompositums) her iki unsur da ayrı ayrı çekime girebilir ve bu durum onların birer birleşik olduğu gerçeğini değiştirmez (1996: 171-172). Dolayısıyla, unsurlarının ayrı ayrı çekime girebileceği, bu tür eşmerkezli birleşiklerin özellikleri arasında gösterilebilir ve bu durum, ilgili yapıların sözlüksel ve anlamsal yönden birleşik oldukları gerçeğini değiştirmez.

3. Eski Türkçede İkileme Yapısındaki Eşmerkezli Birleşikler

Bazı araştırmacılara göre Orhon Türkçesi ile Eski Uygur Türkçesi dönemlerini (Ligeti 1951; Caferoğlu 1958; Gabain 1988; Grönbech 2000), bazıları içinse bu iki dönemin yanı sıra Karahanlı Türkçesini de kapsayan (Johanson 1998b; Erdal 2004; Ergin 2004; Róna-Tas 2013 vd.) *Eski Türkçe*, Türk dilinin ilk yazılı eserlerinin verildiği dönemin Türkoloji literatüründeki adıdır. Bu çalışmada da Orhon Türkçesi ile Uygur Türkçesi bağlamında ele alınacak olan Eski Türkçe döneminden kalma, çeşitli yazı sistemleriyle yazılmış pek çok metin günümüze kadar ulaşmıştır. Bu metinlerin sözvarlıkları, farklı sözcük oluşturma yöntemleri bakımından ve konuyla ilgili olarak da birleştirme mekanizması açısından bütüncül bir yaklaşımla ayrıntılı olarak incelemiştir.

Eski Türkçe döneminin sözvarlığı içerisinde, bu çalışmaya konu olan farklı eşmerkezli birleşiklere rastlanılmaktadır. Ancak bu yapılar, araştırmacılar tarafından çoğu kez ikileme (hendiadyoin) olarak değerlendirilmiş ve bu bağlamdaki çalışmalara örnek veriler teşkil etmiştir. Buna karşın, sınırlı birkaç çalışmada sınırlı bazı örneklerle bu tür yapıların ikilemeler yerine *synonym compound* (Alm. *synonymkompositum ~ synonymkomposita*, bk. Caferoğlu 1934; Adamović 1996; Müller 2004) olarak ele alındığı da görülmektedir: *kor yas* 'zarar, ziyan' (Wilkins 2017: 129), *tav kör* 'hile, aldatma' (Tezcan 1997: 159-160), *iş küç* (Johanson 1998a: 50) gibi. Ancak bu tür yapılara, bütüncül olarak genel veya alt sınıflandırmalarla, kavram karşılama ve sözlüksel unsur oluşturma düzeyinde bir yaklaşım göze çarpmaz. Bu çalışmada sunulacak örnek veriler, bu bağlamda kavram karşılama (daha çok genel kavramlar) noktasında bu tür yapılara ihtiyaç duyulduğu ilkesinden hareketle seçilmiştir. Çalışmadaki amaç eşmerkezli birleşik yapısındaki tüm örnekleri sıralamak olmadığından, sadece genel yapıyı ve teorik/kavramsal zemini aktarmaya yetecek miktarda örnek verilmiştir. Veriler, devre ve muhit sırası gözetilmeksizin alfabetik olarak sıralanmıştır. Ayrıca, farklı kaynak dillerden unsurlarla kurulma (örn. Çin. *hua* 'çiçek' + Tü. *çeçek* 'çiçek' > *hua çeçek* 'çiçekler') gibi alt sınıflandırmalara da gidilmemiştir. Bu, daha detaylı ve daha hacimli bir çalışmanın

konusudur. Orhon Türkçesi ve Eski Uygurca için potansiyel veri teşkil edebilecek ilgili yapılar Aydın (1997), Şen (2002), Can (2010) ve Yıldız (2013)'ten de taranmış; yapıyı oluşturan unsurların ayrı ayrı anlamları varsa bunlar ilgili yayınların sözlük kısımlarından, ayrıca döneme ilişkin genel sözlüklerden (Caferoğlu 2011; Doğan ve Usta 2014; 2015) araştırılarak derlenmiştir. Yapıların anlamsal çözümlenmelerinde, unsurlar A ve B olarak formülleştirildiğinde, şu şablon geçerlidir:

A B 'A'nın belirgin anlambirimi B'nin belirgin anlambirimi; genel anlam(lar)'

ad mağal 'şan şöret; tanınırlık'

Yapının ilk unsuru olan *ad* 'ün, şöret, çav san' anlamlarıyla yer almakta, ikinci unsur ise yine benzer anlamlarla, ancak ek olarak 'takdis, saadet, mutluluk' anlamlarıyla verilmektedir. İki unsurun bir arada kullanılmasıyla ortaya çıkan yapının anlamsal içeriği ise [tanınma, bilinme, tanınırlık, bilinirlik] olarak genelleştirilebilir durumdadır ve birleştiği oluşturan ayrı ayrı unsurlar genel anlamı tümler bir görünüm sunmaktadır. Dolayısıyla anlamsal içerik daha da genelleştirilmiş olmaktadır.

ada emgek 'felaket eziyet; musibet'

Birleşimin ilk unsuru olan *ada* 'tehlike, felaket, zarar' anlamlarını karşılamakta, ikinci unsur durumundaki *emgek* ise 'eziyet, cefa, sıkıntı' kavramlarını ifade etmektedir. Her iki unsur birleşerek daha genel ayrı ayrı unsurların anlamlarından daha fazlasını, diğer bir ifadeyle daha kötü bir kavramı, olguyu veya durumu tanımlamaktadır. Bu yönüyle [A, B ve daha fazlası] genel anlamsal içeriğiyle örtüşmektedir ve ilgili pek çok durumu, olguyu tek seferde karşılayan, genelleştirici bir eşmerkezli birleşik

durumuna geçmektedir. Bu doğrultuda [musibet; zor zamanlar, kötü durumlar] gibi kavramları karşılamada kullanılmaktadır. Aynı anlam içeriklerini sağlayan *ada karşı*, *ada korkınç*, *ada tuda* gibi yapılar da mevcuttur.

agı barım 'hazine varlık; mal varlığı'

Bu birleşik yapısı, manevi sahiplikler ve aidiyetler haricinde, bir kişinin sahip olduğu her şeyi, diğer bir ifadeyle kişiye ait olan bütün materyalleri ve daha genel olarak mal varlığını karşılamaktadır. Bunun içerisine [para, ev, ziynet eşyaları ve dahası] girmekte, ayrıca [servet, miras] gibi anlambirimcikler de bu birleşimin içerisinde yer almaktadır. Bu yönüyle eşmerkezli birleşiklerin genel anlamsal içerikli [A, B ve daha fazlası] formülüne uygunluk göstermektedir.

aş içgü 'yiyecek içecek; besin'

Bir insanın yeme veya içme şeklinde tüketip sindirebileceği; çiğneme, yutma hareketlerinden veya başka yollarla vücuda girebilen bütün gıda maddelerine göndermede bulunan bu birleşik yapısı, *aş* [yiyecek, yemek, gıda maddesi, yenilecek şey] ile *içgü* [içecek, içki, meşrubat, içilecek şey] sözcüklerinden

oluşarak genel anlamıyla 'besin'i karşılamaktadır. Daha dar olarak Türkiye Türkçesindeki *baklava börek* 'hamur işi' eşmerkezli birleşimiyle karşılaştırılabilir. Caferoğlu 2011'de (s. 23, *aş içkü* maddesi) bu yapı 'toy, şölen, ziyafet' anlamında verilmiştir. Bu durumda, yapıyı kesin olarak örtük eşmerkezli birleşik kategorisinde değerlendirmek gerekecektir.

bı bıçgu 'çakı bıçak; kesici aletler'

Aynı veya yakın anlama gelen sözlükbirimlerin bir arada kullanılıp daha üst bir kavramın ifade edilmesi noktasında belirgin bir örnek oluşturan *bı buçgu* birleşimi, 'kesici aletler' anlamını sağlamaktadır. Sözlüklerde [bıçak, keski, kesici alet, bıçkı] anlambirimleri ile tanımlanan birleşimin her iki unsuru bir araya gelerek, benzer pek çok örnekteki gibi aynı veya benzer işlevli aletleri genelleştirme ve anlam yönüyle birleştirme işlevinde kullanılmıştır.

bugday arpa 'buğday arpa; hububat'

Unsurlarının tek tek gösterilenlerini de barındıran ve [A, B ve diğerleri] şeklindeki formüle uygun olarak ilgili kavram alanından ürünleri karşılayan *bugday arpa* yapısı, her iki unsurun da bağlı olduğu üst kavrama işaret etmektedir. Türkiye Türkçesinde de aynı işlevle pek çok yapı yer almaktadır: *börek çörek, kazma kürek, iğne iplik* vb. İlgili yapılar, aynı kavram alanına ait varlıkların ortak adı olmaktadır.

ed tavar 'nesne mal; mal varlığı'

[madde, nesne, mülk, servet, mal, eşya,

meta] anlambirimlerini bünyesinde barındıran *ed* ile yine aynı anlambirimleri taşıyan *tavar, ağı barım* birleşiminde olduğu gibi, 'bir kişinin sahip olduğu/olabileceği [maddeler, meta]' genel anlamını ve anlambirimlerini taşıyarak 'mal varlığı' kavramını karşılamaktadır. Dolayısıyla genelleştirici olması sebebiyle yine açık eşmerkezli birleşikler sınıfındadır. Yapının ikinci unsuru *ed idiş* olarak genişletilebilmektedir.

erk türk 'güç kuvvet; iktidar'

Birleşimin ilk unsuru olan *erk* [güç, kuvvet, kudret, erk, ihtiyar] anlambirimlerini içermekte, ikinci unsur olan *türk* ise yine aynı anlam birimleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu iki sözlükbirimin bir arada kullanılmasıyla [iktidar] anlambirimi ortaya çıkmakta ve yapı, 'gücü yetme, muktedir olma, güçlülük' kavramlarına karşılık gelmektedir.

et öz 'et öz; beden'

İnsan bedenini, vücudunu ruhu da kapsayacak şekilde genel olarak ifade eden *et öz* yapısı, özellikle Eski Uygur Türkçesi metinlerde sıkça yer alan bir eşmerkezli birleşik yapısıdır. Görünür organları ve biyolojik yapıyı ifade eden *et* sözcüğü ile insan ruhunu, benliğini, özünü, idrakini karşılayan *öz* unsurundan meydana gelen bu yapı, kişinin vücudunu ve bunun yanı sıra ruhunu da içerecek, yani hem dış hem de iç görünümünü sunacak şekilde kullanım alanı bulur. Yapı, ileri derecede sözlükselleşmiş olarak metinlerde yer

alır ve unsurları arasına başka ögeler kabul etmez.

ı tarıg 'ağaç darı; bitki'

Birleşğin ilk unsuru olan *ı* temel olarak [ağaç] anlambirimini bünyesinde barındırır da daha geniş olarak [ekin, bitki, nebat, orman] anlambirimlerini de karşılamaktadır. İkinci unsur durumundaki *tarıg* ise [ekin, buğday, darı, tohum] gibi ilişkili, ama öncesine göre daha sınırlı bir kavram alanına sahiptir. Her iki unsurun bir arada kullanılmasıyla daha genel anlamda 'her türlü bitki, ekin, tohum' anlamı sağlanmaktadır. Bu yapıya benzer olarak, ancak daha dar olarak ağaç cinsini/ormanı genel olarak ifade eden *ı gaç*, *ı yimiş* yapıları da mevcuttur.

idiş ayak 'kap kadeh; kap kacak'

Mutfak ve yemek pişirme/sunma malzemelerini genel olarak ifade eden bu yapının ilk unsuru durumundaki *idiş*¹²⁸, ilgili sözlüklerde ve yayınlarda 'kase, tabak, çanak, kap; kadeh, bardak' gibi aynı veya ilişkili kavram alanına ait objeleri karşılamakta, ikinci unsur olan *ayak* ise daha çok içerisinde su, içki gibi sıvılar konulan 'kase, kadeh, tas' anlamlarını sağlamaktadır. Her iki unsurun bir arada kullanılmasıyla, günümüzde yaygın olarak kullanılan 'kap kacak' anlamı verilmiş olmaktadır.

ig emgek 'hastalık sıkıntı; maraz'

Ada emgek birleşimindeki gibi [genel bir kötü durum] veya [katlanılması zor bir durum] anlamsal içeriklerini sağlayan *ig emgek* yapısı, [hastalık]tan ve [sıkıntı]yı ancak bunların daha fazlasını kapsamaktadır. Bu yönüyle anlamsal açıdan [A, B ve dahası] formülüne uygunluk gösteren bu yapı, olumsuz durumları tanımlamada kullanılır.

iri belgü 'belirti iz; kanıt'

Genel olarak [delil, kanıt, ispat, belirti, iz, nişane, semptom, işaret] anlambirimlerini bünyesinde taşıyan *iri belgü* yapısı, yine [A, B ve diğerleri/ve daha fazlası] anlam şablonuna uygunluk gösterir.

irklik isiç 'tencere kazan; kap kacak'

[A, B ve diğerleri] formülüne uygun olarak içerisine yemek konulan kapları genel olarak ifade eden bu birleşik yapısı, günümüzde kullanılan *kap kacak*, *tabak çanak* veya *tencere tava* birleşikleriyle eş anlamlı olacak şekilde, aynı kavram alanını genel olarak karşılar. Bu yapılar tencere, kazan, tava, kap, sahan gibi mutfak aletlerinin tamamını bütüncül olarak ifade etmede kullanılır.

iş küç 'iş gücü; emek'

İlgili ses değişimlerine uygun olarak günümüzde de aynı anlamsal içerikle *iş gücü* şeklinde varlığını koruyan *iş küç*, örtük eşmerkezli birleşik örneği olarak Eski Türkçenin sözcüklerinde kodlanmış durumdadır. Zira diğer yapıların aksine

¹²⁸ Sözcüğün kökeniyle ve Eski Türkçede hem ön hem de art sıradan ünlülerle telaffuz edilmesi durumuyla ilgili olarak bk. Uçar 2017.

iş küç [iş, güç ve daha fazlası] formülünden ziyade, anlamsal başı farklı olan 'emek, çaba, zahmet; gündelik işler' gibi kavramlara karşılık olmaktadır. Yapı, aynı anlamla *iş küdüg* gibi farklı sözlüksel uzantılara da sahiptir.

ka kadaş 'aile kardeş; akraba'

Benzer anlamsal içeriğe sahip iştikaklı yapıdaki *ka kadaş*, 'akraba, eş dost, hısım-akraba, yakınlar' gibi kavramları genel ve bütünlüyci olarak sağlayan bir eşmerkezli birleşiktir. Türkiye Türkçesinin sözcük varlığında kodlanmış olan *eş dost* ve *hısım akraba* gibi yapılar da benzer genel kavrama göndermede bulunmaktadır ve bu bağlamda birlikte değerlendirilebilirler. Bu yapılar, bir kişinin etrafındaki akrabalık bağı bulunan kimseleri genel olarak ifade etmek için kullanılır.

kuş kuzgun 'kuş kuzgun, vahşi kuşlar'

Genel türü belirten *kuş* ile alt tür belirten *kuzgun* unsurlarının bir arada kullanılmasıyla oluşan *kuş kuzgun* yapısı, 'vahşi ve yırtıcı kuşlar'ı genel olarak tanımlar. Zira Hamilton 1998'de ilgili bağlamda (s. 11) 'kuzgun gibi kuşlar' ile kastedilen, esasında başka varlıklara zarar veren, vahşi ve yırtıcı kuşlardır. Dolayısıyla hem genel hem de alt türün bir arada kullanılması yoluyla içe girik bir sınıflandırma yapılmış ve alt tür genel olarak tanımlanmıştır.

ot (~od) sub₁ 'ateş su; düşman

Metaforik anlam ilişkisiyle kullanılan eşmerkezli yapılardan biri olan *ot sub*,

karşıtlık üzerine kurulmuştur ve böylece birbirine zıt, birbirini yok eden iki kavramdan 'düşman' üst anlamına geçiş sağlanmıştır. İlk unsur olan *ot* 'ateş, yakıcı şey' anlamlarını sağlarken ikinci unsur olan *sub* 'su, söndürücü şey' içeriklerini barındırır. İkisinin bir arada kullanılmasıyla 'düşman' genel anlamı sağlanmış olur.

ot sub₂ 'ot su; besin'

Eş sesli sözcük olan *ot*, yukarıdaki örnekte 'ateş' anlamını verirken, bu örnekte 'ot' anlamını sağlamaktadır. Yapının ikinci unsuru olan *su* ise bu durumda 'hayati sıvı', yani 'içilecek su' anlamındadır. Dolayısıyla yapı, genel itibarıyla 'besin' anlamını karşılar.

oyun bediz 'oyun resim/müzik; eğlence'

İlgili bağlamda 'keyifli vakit, eğlence' anlamlarını sağlayan bu yapının ilk unsuru olan *oyun* ilgili anlam içeriklerini karşılamakta, esasen 'resim, süs, süsleme' gibi anlam içeriklerine sahip *bediz* ise bağlam içerisinde 'müzik' anlamını vermektedir (Yakup 2000: 51). Her iki unsurun bir arada kullanılmasıyla daha genel içerikli 'eğlence' kavramına göndermede bulunmaktadır.

ög kang 'anne baba; ebeveyn'

Unsurların ayrı ayrı genel anlamı bütünlendiği örtük eşmerkezli birleşiklerden bir diğeri olan bu yapı, günümüzdeki *ana baba* yapısına benzer olarak [ebeveyn] anlambilimini taşır. Örtük olduğu için, kişi nitelimesinde [hem anne hem baba] formülüne uygunluk göstermez ve daha üst bir

kavrama göndermede bulunur. Sertkaya da (2006: 110) bu yapının *ebeveyn* anlamını verdiğini ve bir *antonim* olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder.

tüs yimiş 'ürün yemiş; meyve'

Yapının ilk unsuru durumundaki *tüs* (~*tüş*) daha çok 'sonuç, netice' anlamlarına sahiptir, ancak metaforik olarak 'ürün; meyve' anlamlarını da karşılar. İkinci unsur olan *yimiş* ise yenilebilir meyvelerin tamamını niteler. Yapıdaki iki unsur yan yana kullanıldığında ise genel olarak ağaçlardan ve diğer bitkilerden elde edilen meyvelerin tamamı karşılanır.

yarın kiçe 'gündüz gece, tam gün'

Yapıyı oluşturan ilk unsur olan *yarın* 'günün aydınlık kısmı, gündüz vakti; sabah; yarın' anlamlarını vermekte, *kiçe* ise 'günün karanlık kısmı, akşam, gece' anlamlarını sağlamaktadır. Her ikisinin bir arada kullanılmasıyla 'bir tam gün', diğer bir ifadeyle 'hem gündüz hem gece' anlamı oluşmaktadır ve 24 saatlik zaman dilimi olan 'gün'ü ifade etmektedir.

yir sub 'yer su; ülke; yeryüzü'

İlk unsur olan *yir*, ilgili olarak

Sonuç

İlgili veriler incelendiğinde, Eski Türkçedeki eşmerkezli birleşiklerin daha çok açık ve bütünlüyci yapılardan oluştuğu görülecektir. Diğer bir ifadeyle, esasında tek bir sözcükle karşılanabilecek genel anlamsal içerikli kavramları ikileme yapısındaki eşmerkezli birleşiklerle karşılama, Eski Türkçede yaygındır. Bu durum, Türkçenin kavram karşılama yollarının çeşitliliğini göstermesi açısından önemlidir. Ancak *iş küç*, *yir sub* gibi anlamsal baş ögesi birleşik dışında bulunan örtük eşmerkezli birleşiklerin sayısı da az değildir.

İlgili yapılar, sözvarlığında ayrı olarak kodlanmaları ve bir kavrama, olguya göndermede bulunmaları dolayısıyla bütüncül olarak ele alınmalı, dönem ve eser sözlüklerde bu şekilde verilerek tanımlanmalıdır. Ayrıca, Eski Türkçede ve Türkçenin diğer tarihsel

sözlüklerde 'yer; memleket; vatan; toprak' anlamlarıyla yer almakta, ikinci unsur olan *sub* (~*suw*) ise 'su; akarsu' anlamlarıyla verilmektedir. Ancak her iki unsurun birleşmesiyle, Orhon Yazıtlarında daha genel olarak 'ülke, memleket' ve özellikle Eski Uygur Türkçesi metinlerinde, bundan da genel bir şekilde 'yeryüzü, dünya; arazi' anlamları sağlanmaktadır (Şirin 2015: 193-194). Dolayısıyla [A, B ve daha fazlası] formülüne uygun gösteren yapı, genelleştirici bir anlamla eşmerkezli birleşikler şeklinde değerlendirilmeye uygun hâle gelmektedir. Eski Uygur Türkçesinde, aynı anlamsal içerikle *yer teñri* kullanımı da mevcuttur.

dönemlerinde birleştirme mekanizması ve dolayısıyla eşmerkezli birleşikler daha detaylı bir şekilde ele alınmalı, gerekirse bir derlem (korpus) oluşturularak ilgili veriler veri tabanına işlenmelidir. Böylece Eski Türkçenin sözcüğü daha ayrıntılı bir şekilde tanımlanmış ve sınıflandırılmış olacaktır. Ayrıca, ikilemelerin yapısal ve anlamsal özellikleriyle ilgili yapılacak sonraki çalışmalarda eşmerkezlilik ve sözlüksellik/işlevsellik durumunun da ele alınması, konunun daha kapsayıcı ve ayrıntılı bir şekilde tasnifini mümkün kılacaktır.

Taranan Eserler ve Sözlükler

Aydın, Erhan (2017). *Orhon Yantları: Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Caferoğlu, Ahmet (2011). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Can, Meltem (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler* (yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğan, İsmail ve Zerrin Usta (2014). *Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı*. Ankara: Altınpost Yayınları.

Gabain, Annemaria von (1959). *Türkische Turfantexte X. das Avadāna des Dämons Ātavaka*. Berlin: Akademie-Verlag.

Hamilton, James Russel (1998). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, (çev. Vedat Köken). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kaya, Ceval (1994). *Uygurca Altun Yaruk. Giriş, Metin, Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Röhrborn, Klaus (2015). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. II: Nomina – Pronomina – Partikeln. Teil 1: a – asvık*. Stuttgart.

Şen, Serkan (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler* (yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tekin, Talat (2013). *İrk Bitig*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkçe Sözlük (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kaynakça

Adamović, Milan (1996). Otča Borča. *Central Asiatic Journal* 40 (2), 168-172.

Arcodia, Giorgio Francesco, Nicola Grandi ve Bernhard Wälchli (2010). Coordination in Compounding. *Cross-Disciplinary Issues in Compounding*, Sergio Scalise ve Irene Vogel (ed.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 177-198.

- Aydın, Erhan (1997). Orhon Yazıtlarında Hendiadyoinler. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* 544, 417-421.
- Banguoğlu, Tahsin (2011). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bauer, Laurie (2001). Compounding. *Language Typology and Language Universals*, Martin Haspelmath, Ekkehard König, Wulf Oesterreicher ve Wolfgang Raible (ed.). Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 695-707.
- Booij, Geert. 2005. *The Grammar of Words*. Oxford: Oxford University Press.
- Böler, Tuncay (2011). Çaçtani Bey Hikâyesindeki İikemeler ve Türkçede İikemelerin Eskiği Meselesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 42 (1), 33-60.
- Caferoğlu, Ahmet (1934). Uygurlarda Hukuk ve Maliye İstilahları. *Türkiyat Mecmuası* 40, 1-43.
- Caferoğlu, Ahmet (1958). *Türk Dili Tarihi I*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çaçatay, Saadet (1940). *Uygurcada Hendiadyoinler*. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları, 97-145.
- Çürük, Yasemin (2017). *Türkçede Birleşik Sözcükler: İisimler* (yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergin, Muharrem (2004). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım.
- Erdal, Marcel (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Leiden: Brill.
- Fabb, Nigel (1998). Compounding. *Handbook of Morphology*, Andrew Spencer ve Arnold M. Zwicky (ed.). Oxford: Blackwell, 66-83.
- Foy, Karl (1899). Studien zur Osmanischen Syntax I: Das Hendiadyoin und die Wortfolge ana baba. *Mittheilungen des Seminars für Orientalische Sprachen II*. Berlin: W. Spemann, 105-136.
- Gabain, Annemarie von (1988). *Eski Türkçenin Grameri* (çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Grönbech, Kaare (2000). *Türkçenin Yapısı* (çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökdağ, Bilgehan Atsız (2009). Birleşik Kelime Olarak İikemeler, Sayılar ve Birleşik Fiiller. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi 27-28 Ağustos 2007, Bildiriler, C. 1., 2. bs.*, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, 219-226.
- Göksel, Aslı (2009). Compounds in Turkish. *Lingue e Linguaggio* 2. 213-236.
- Hatiboğlu, Vecihe (1981). *Türk Dilinde İikeme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Hirik, Seçil (2017). Öbek Yapılarda Yönetim. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*

Dergisi 10 (1), 389-416.

Johanson, Lars (1998a). The Structure of Turkic. *The Turkic languages*, Lars Johanson ve Éva Ágnes Csató (ed.). London/New York: Routledge, 30-66.

Johanson, Lars (1998b). The History of Turkic. *The Turkic languages*, Lars Johanson ve Éva Ágnes Csató (ed.). London/New York: Routledge, 81-125.

Kageyama, Taro (2010). Variation Between Endocentric and Exocentric Word Structures. *Lingua* 120 (10). 2405-2423.

Korkmaz, Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ligeti, Lajos (1951). Çin Yazısıyle Yazılmış Barbar Glossaları Meselesi (çev. Hasan Eren). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 9 (3), 301-328.

Müller, Hans-Georg (2004). *Reduplikationen im Türkischen: Morphophonologische Untersuchungen*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Olsen, Susan (2001). Copulative Compounds: A Closer Look at the Interface between Syntax and Morphology. *Yearbook of Morphology 2000*, Geert Booij ve Jaap van Marie (ed.). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 279-320.

Róna-Tas, András (2013). *Türkolojiye Giriş* (çev. İsa Sarı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Sarı, İsa (2016). Türkiye Türkçesindeki Birleşik Sözcüklerin Merkezilik Odağında Sınıflandırılması. *Dil Araştırmaları* 18, 199-217.

Scalise, Sergio ve Antonietta Bisetto (2009). The classification of compounds. *The Oxford Handbook of Compounding*, Rochelle Lieber ve P. Štekauer (ed). Oxford: Oxford University Press, 49-82.

Scalise, Sergio ve Emiliano Guevara (2006). Exocentric compounding in a typological framework. *Lingue e linguaggio* 2, 185-206.

Sertkaya, Osman Fikri (1986). Maitrisimit Nom Bitig (I). *Türk Dili Araştırma Yıllığı (TDAY) Belleten* 1982-1983, 253-271.

Sertkaya, Osman Fikri (2006). *Dede Korkut Kitabı - Dresden Nüshasının Giriş Bölümü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Şirin, Hatice (2015). *Kül Tigin Yazıtı -Notlar-*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Tekin, Talât (2006). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tezcan, Semih (1997). Additional Iranian Loan-words in Early Turkic Languages. *Türk Dilleri Araştırmaları* 7, 157-164.

ten Hacken, Pius. (2000). Derivation and compounding. *Morphologie - morphology: ein handbuch zur flexion und wortbildung - A handbook on inflection and word formation*,

Geert Booij, Christian Lehmann ve Joachim Mugdan (ed.). Berlin: Mouton de Gruyter, 349-360.

ten Hacken, Pius (2017). Compounding in Morphology. *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*, Mark Aronoff (ed.). Oxford: Oxford University Press,

Tuna, Osman Nedim (1948). Türkçede Tekrarlar. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 3, 429-447.

Uçar, Erdem (2017) Kutadgu Bilig Dizinindeki Bir Kelime Hakkında III: idiş~ıdış 'kap' Üzerine. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi* 3 (6), 125-132.

Wälchli, Bernhard. 2005. *Co-compounds and natural coordination*. Oxford: Oxford University Press.

Wilkens, Jens (2017). A Tale from the Pañcatantra in Central Asia? The Lion, the Bull and the Fox. *Journal of Old Turkic Studies* 1 (2), 104-139.

Yakup, Abdurishid (2000). A New Cakrasamvara Text in Uighur. *Kyoto University Linguistic Research* 19: 43-58.

Yıldız, Hüseyin (2012). Eski Uygur Türkçesinde İkilemelerde Yer Değiştirme Meselesi, İkileme Grupları, Köprü İkileme ve Kelimeler Arası Kavram Geçişleri. *İstanbul Kültür Üniversitesi, IV. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi (TUDOK 2012) 27 – 28 Ağustos 2012 Bildiriler*, 141-155.

Yıldız, Hüseyin (2013) Eski Uygurca Dışastvustık'ta İkilemeler. *Bengü Beläk. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, Bülent Gül (ed.). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 465-482.